

УДК 323

DOI: 10.46493/2663-2675.31(6).2021.62-67

Борис Гуменюк*

доктор історичних наук, професор
Надзвичайний та Повноважний Посол України

Borys Humenyuk

Full Doctor of Historical Sciences, Professor
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine

Тридцять років незалежності України: *Per aspera ad astra* Thirty Years of Ukrainian Independence: *Per Aspera ad Astra*

Якщо аналізувати пройдений за три десятки років наш шлях в контексті цього широкоживаного латинського вислову, то в першу чергу хочеться осмислити яких «зірок» і якої величини та яскравості ми досягли? Що здобули? Чим можемо реально пишатись, як незаперечним досягненням, яке дійсно підняло нас на якісно новий щабель цивілізаційного розвитку, відірвало від віковичної історичної парадигми розвитку, яка століттями тримала нас в статусі напівдержави чи то в лещатах царсько-імператорської політичної системи, чи згодом радянсько-псевдосоціалістичної? Про «тернії» помірковано нище. Спочатку про позитив. (Автор має на меті зосередити свою увагу в основному на зовнішньополітичному напрямку нашого розвитку).

Безперечно, головним здобутком за останні 30 років стало те, що відбулась остаточна світоглядна зміна та утвердився проєвропейський напрямок руху України. Ми подолали безліч викликів та продовжуємо це робити і сьогодні відстоюючи територіальну цілісність та державний суверенітет, в тім числі і у військовому протистоянні з сусідньою державою, яка володіє ядерною зброєю і має одну із найсильніших армій світу. За цей час Україна пережила епоху 6 президентів, 16 прем'єр-міністрів, 9 скликань Верховної Ради, з'явилась нова українська валюта та Конституція, відбулися дві революції, остання з яких – Революція Гідності, струснула якщо не весь світ, то Європу без перебільшення; українці є повноправними членами клубу світових космічних держав, ведуть наукові дослідження в Антарктиці; українські спортсмени завоювали перші сходи на п'єдесталах найвідоміших спортивних змагань; врешті решт було підписано Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС (політичний та економічний компоненти); запроваджено безвіз для громадян України у вільному пересуванні в родинному колі європейських держав; радикально перебудовані і неухильно нарощують

свою міць ЗС України. Водночас відбувається поступове реформування усіх галузей економіки, державних інституцій, підходів до взаємодії держави з бізнесом та громадами, проводяться докорінні реформи найважливіших для країни сфер та галузей. Україна тримає курс на боротьбу з корупцією, розбудову сучасних інституцій та покращення бізнес-клімату для створення привабливих умов для роботи бізнесу та залучення інвестицій в Україну¹.

На європейському поступі нашого історичного розвитку продовж останніх тридцяти років зупинимось трохи детальніше. В контексті розбудови відносин по лінії Україна-ЄС відомий український історик, член-кореспондент НАН України С.В. Віднянський виділяє чотири основних етапи. Перший – 1991–1994 рр., який він слушно називає періодом ініціативно-динамічних зовнішньополітичних зусиль з боку України та байдужості і нейтральної пасивності з боку Брюсселя. Другий етап охоплює період 1994-1998 рр. і називається «інерційним періодом», правда із започаткуванням і формалізацією офіційного діалогу. Третій етап – 1999-2004 рр. – т.зв. «смутий час». Четвертий етап з 2005 р. по 2013 р., який, не зважаючи на насиченість у відносинах України з ЄС має право на думку вченого, називатись «часом нереалізованих можливостей»².

Сьогодні ми є свідками і учасниками, безумовно, наступного п'ятого етапу, який розпочався із Революції Гідності в Україні. Власне сумнозвісний для тогочасного керівництва України Вільнюський саміт Східного партнерства наприкінці листопада 2013 р., на якому воно загальмувало підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, послугував тим тригером, що призвело до початку революції, а по великому рахунку, нової сторінки в історії сучасної України, в тім числі і у відносинах між Києвом та Брюсселем.

Зміна політичного керівництва України, яке в

¹Ярова Д.О., Жибалкевич Т.М. Проблеми державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні. *І Міжнародна науково-практична конференція «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи»* (м. Київ, 23 квіт. 2020 р.). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. С. 196–197.

²Україна в історії Європи ХХ – початку ХХІ ст. Історичні нариси. Монографія / за ред. С.В. Віднянського. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с.

Стаття надійшла: 16.08.2021, Доопрацьовано: 15.09.2021, Схвалено до друку: 20.10.2021

Рекомендоване цитування:

Гуменюк Б. Тридцять років незалежності України: *Per aspera ad astra*. *Зовнішні справи*. 2021. Т. 31, № 6. С. 62–67.

*Відповідальний автор

переважній більшості мінімум було безпорадним, а максимум знаходилось в залізному управлінському кулаці Кремля на національно-патріотичне, українсько-державотворче привело до підписання в 2014 р. Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Якщо підписання подібних рамкових Угод для країн-аплікантів і не-аплікантів було звичайним, рутинним процесом, то для України такий перехід у нову якість вартував ціною «Небесної Сотні», кількісний вимір якої є фактично на багато більшим. До ціни за цю Угоду треба додати вартість тимчасово анексованої території Автономної Республіки Крим, 7 відсотків території окупованої гібридними збройними формуваннями на Сході України із втратою 20 відсотків промислового потенціалу держави, розташованого в краї, півтора мільйонами внутрішніх мігрантів, так званих тимчасово переміщених осіб, тобто людей, які втратили власне житло і умови для нормального існування внаслідок військової агресії РФ проти України і в решті решт це майже 14 тисяч людських життів серед цивільних і військових громадян України через цю непростиму авантюру з боку Кремля.

Протягом 2015 р. Угоду було ратифіковано парламентами всіх країн-членів ЄС і вона вступила в силу, відкривши тим самим шлях до поглибленої політичної інтеграції і створення єдиного економічного простору (зони вільної торгівлі) між ЄС та Україною. В 2017 році в силу вступило безпрецедентне рішення Брюсселя щодо надання громадянам України права безвізового перетину кордону з країнами ЄС. Безпрецедентність полягає в тому, що Брюссель, як вияв особливої довіри до Києва і підкреслення значення України для ЄС ексклюзивно надав таке право українцям, на відміну від інших країн, які мають такі ж Угоди з ЄС. На ринки країни ЄС почали поступати перші українські товари: олія, борошно, цукор, курятина, яйця, залізна руда, металопродукція.

Значним проривом у відносинах між Україною та ЄС стали результати 23 саміту Україна-ЄС, який відбувся 12 жовтня 2021 р. в Києві. Під час саміту було обговорено низу актуальних питань щодо посилення інтеграції в таких чутливих точках, як: клімат, телекомунікації, освіта, співробітництво в боротьбі з наслідками пандемії COVID-19, співробітництво у протидії гібридним загрозам і боротьбі з дезінформацією. Було підписано три Угоди – про спільний авіаційний простір між країною та ЄС (євро стандарти в авіаперевезеннях); – Про асоціацію України з європейською програмою фінансування досліджень та інновацій Horizon Europe; – Про співпрацю між Україною та ЄС в рамках програми Creative Europa.

Проте головним надбанням цього саміту, стратегічно важливим було обговорення угоди про відповідність оцінювання і доступності товарів промислового виробництва на ринки країн ЄС, т. зв. промисловий безвіз (Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Goods ACAA), підготовка до якого розпочалась

ще в 2005 р., коли було підписано відповідний план дій. Очікується, що цю Угоду буде підписано в 2022 р. і вона відкриє широкий доступ товарів українського виробництва на ринки країн-ЄС. «Промисловий безвіз» охоплює 27 сфер і груп товарів: товари машинобудування, електрообладнання, ліфти, водогрійні котли, побутові електричні холодильники, морозильники, медичне обладнання, будівельну продукцію, прогулянкові судна, канатні дороги-підйомники, призначені для перевезення людей, дитячі іграшки тощо. Ця угода має на меті приведення українських систем оцінки якості та технічного регулювання і відповідності з європейськими і, безумовно, носить взаємовигідний характер для обох сторін. Для ЄС – це можливість зменшити квоти для китайських товарів відповідних груп і таким чином зменшити ціни на них, враховуючи суттєве зменшення відстані їх доставки, для України – це збільшення робочих місць, опанування новими виробничими технологіями у відповідності з євро стандартами¹.

Таким чином тридцятирічний період нашого державотворення і самоідентифікування як невід'ємної історичної, духовної, правової, ментальної, економічно-господарської європейської складової, визначеної як пріоритет розвитку ще на «зорі незалежності» в Декларації про Державний суверенітет (16.07.1990) та Акту про Незалежність України (24.08.1991) характеризується суттєвими досягненнями і має позитивну тенденцію щодо поглиблення. Європейські народи (народи країн-ЄС, державні органи, громадські організації) сприймають Україну як повноправного члена їх клубу, надали і продовжують надавати суттєву підтримку як в боротьбі з військовою агресією проти нас, так і в подоланні пандемії COVID-19. Ця допомога є не тільки значимою в усіх відношеннях, її взагалі важко комплексно оцінити, поскільки вона насамперед створює сприятливі зовнішні умови для нашого вrostання в світове співтовариство в якості міцного самодостатнього суб'єкта міжнародних відносин. В цьому контексті згадуються події сторічної давності, так би мовити, дежавю навпаки. Тоді теж Україна народилась як суверенна держава, мала всі шанси на продовження існування. Але, як писав безпосередній учасник тих подій, український дипломат Микола Галаган: «Українська державність народилась в обставинах, надзвичайно малоприятливих для її закріплення і дальшого розвитку. Коли умови революційного часу взагалі сильно затрудняють усяку позитивно-конструктивну роботу різних державних органів чи громадських установ, то українським установам революційного походження тим більше було тяжко виконувати свою роботу, бо поруч із скоплекованою внутрішньою ситуацією їм доводилось рахуватись також і зі складною ситуацією зовнішньою»².

Не менш вагомим досягненням нашого державотворення є радикальні зміни в побудові та зміцненні нашого безпекового сегменту, створенні сучасних збройних сил, готових і здатних захищати суверенітет

¹Межєв М. Навіщо Україні «промисловий безвіз». URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/navishcho-ukrajini-promislovij-bezviz.html> (дата звернення: 07.09.2021).

²Галаган М. З моїх споминів (1880–1920 рр.) / Передмова Т. Осташко, В. Соловйова. Київ: Темпора, 2005. С. 285.

і територіальну цілісність держави. Сьогодні збройні сили України входять в число 25 найсильніших армій світу і в десятку найкращих збройних сил Європи. Колосальну допомогу в створенні і розбудові цього принципового важливого державницького інституту нам надає наш стратегічний партнер – Сполучені Штати Америки. За тридцятирічний період наших відносин із цим – одним із головних світових лідерів ми пережили різні етапи їх розвитку: від помірковано-прагматичних до скандально-невиправданих («кольчужний скандал-1» 2003 р., «кольчужний скандал-2» 2017 р.) і до сьогоднішнього рівня – стабільного стратегічного партнерства.

10 листопада 2021р. Україна та США провели чергове засідання Комісії стратегічного партнерства, а також оновили Хартію стратегічного співробітництва. Уперше такий документ було підписано ще в грудні 2008 р. Тоді цю хартію розглядали як своєрідну «моральну компенсацію» Україні за Бухарестський саміт НАТО, на якому Вашингтону не вдалося переконати партнерів – передусім Берлін в правильності ідеї надати ПДЧ Києву. Там вперше було закріплено стратегічний характер партнерства між Україною та США. І хоча новий текст Хартії має певні новели у порівнянні з 2008 р., проте її загальний контент свідчить про незмінність позицій США і надалі надавати нам всебічну підтримку в проведенні комплексних реформ, в зміцненні оборонного потенціалу, співпраці на міжнародній арені¹.

Разом з тим, згідно з інформацією від заступника міністра оборони України з питань європейської інтеграції Анатолія Петренка, «з початку агресії РФ США виділили Україні у якості безпекової допомоги (не позики, чи кредиту (!), а допомоги для проведення підготовки сил оборони та їх оснащення озброєнням і військовою технікою з метою захисту територіальної цілісності та непорушності кордонів, а також для досягнення взаємосумісності з НАТО понад 2,5 млрд доларів США. Якщо конкретніше, то у рамках військово-технічного співробітництва упродовж останніх семи років (2014–2021 рр.) Україна та США набули практичного досвіду укладання прямих угод за програмою FMS – фінансової підтримки у військових цілях на загальну суму близько 600 млн доларів США. За період 2015–2021 рр. підготовлено за участю радників США при МО України 13 батальйонів (батальйонно-тактичних груп) і 9 бригад ЗСУ. В цей же час близько 400 молодих та старших офіцерів ЗСУ отримали професійну освіту у навчальних закладах МО США. Зміст військової допомоги з боку США включає різні види озброєння і військову техніку, в тім числі протитанкові системи Javelin, засоби зв'язку та евакуації, підготовки та обслуговування відповідної військової техніки. Важливий компонент військового співробітництва між Україною та США, який ефективно

додається до всебічного вдосконалення ЗСУ міститься також під час проведення понад 20 міжнародних навчань, наймасштабнішими з яких є «Sea Breeze» та «Rapid Trident». Варто згадати і те, що у червні 2020 р. США ухвалили рішення стосовно підсилення ВМС України патрульними катерами MARK VI. Це – суттєва допомога для розширення нашої спроможності щодо захисту свого морського простору².

В цьому контексті не можна оминати факту надання нам суттєвої фінансової і оборонної підтримки з боку ще одного впливового актора світової політики, до недавнього часу члена клубу ЄС – Великобританії.

12 листопада 2021 р. було підписано українсько-британську міжурядову угоду, яка передбачає виділення коштів на розвиток українських ВМС. Йдеться про кредит у суму 1,7 млрд фунтів стерлінгів, наданий Києву Лондоном на 10 років. Ці гроші мають піти на спільне проектування та виробництво 8 ракетних катерів (при цьому тільки перші два будуть зроблені у Сполученому Королівстві, решта шість – в Україні); придбання нашою країною двох тральщиків, створення з допомогою британських фахівців двох військово-морських баз в Очакові та Бердянську³.

Отже, висновок №1. За тридцять років незалежності Україна виборила право на власний суверенітет, самоідентифікацію на політичній мапі світу як незалежної, свободолюбивої, демократичної держави, яка поділяє базові правові, духовні, філософські європейські цінності. Як тут не згадати українського літературного класика Павла Тичину, який заявив: «Щоб жить – ні в кого права не питаюся, щоб жить – я всі кайдани розірву. Я стверджуюсь, я утверджуюсь, бо я живу». І це – головне. І на додаток до цієї тези. 4-9 листопада 2021 р. соціологічною групою «Рейтинг» було проведено чергове опитування. Згідно з його результатами: «62 % опитаних підтримали б вступ України в Європейський Союз, якби сьогодні проводився такий референдум (32 % не підтримали), 58 % підтримали б вступ в НАТО (35 % – проти вступу)»⁴. Не варто забувати і те, що 20 лютого 2019 р. набув чинності Закон «Про внесення змін до Конституції України щодо набуття повноправного членства в ЄС та НАТО». Звичайно, на цю тему можна було б продовжити дискусію щодо того, чи все бездоганно у нас щодо пришвидчення темпів руху до ЄС, до НАТО, чи все гаразд всередині «датського королівства»? Проте, це – окрема розмова, інший кут виміру. В моєму дослідженні питання поставлено принципово – за тридцять років зроблено достатньо чи недостатньо, щоб позбутись пут адміністративно-командної, по суті феодальної системи державного управління в рамках радянської федерації? Відповідь – «так». Про це свідчать конкретні факти, події, нові реалії нашого внутрішнього і зовнішнього життя.

¹Силіна Т. Відкрите питання: як Америка захищатиме Україну від Путіна? URL: <https://zn.ua/ukr/international/vidkrite-pitannja-jak-amerika-zakhishchatime-ukrajinu-vid-putina.html> (дата звернення: 08.09.2021).

²Петренко А. Не Джавелінами єдиними: розвиток стратегічного безпекового партнерства між Україною та США. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/10/26/7311558/> (дата звернення: 08.09.2021).

³Кравченко В. Україні дали грошей на флот: як це допоможе у війні з Росією. URL: <https://zn.ua/ukr/international/ukrajini-dali-hroshej-na-flot-jak-tse-dopomozhe-u-vijni-z-rosijeju.html> (дата звернення: 08.09.2021).

⁴В Україні більше прихильників вступу до НАТО – соціопитування 2021 URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/11/11/7313620/> (дата звернення: 10.09.2021).

Незаперечним здобутком на шляху тридцятирічного незалежного розвитку, на думку автора, є створення ефективно діючої, надійної авторитетної дипломатичної служби України. Наважусь констатувати, що, якби всі національні державні інститути зреформувались і вдосконалились за цей період як це було зроблено на Михайлівській площі, то я певен, що сьогодні Україна мала б не тільки статус апліканта до ЄС, а була б його повноправним членом. Всі стартували на початку 90-х років в однакових умовах. Але де МЗС України, а де інші відомства – Міноборони, СБУ, МВС, Міносвіти тощо (принаймні до 2014 р. – відмінність у відставанні була разючою)?

Українські дипломати за всіх президентів і міністрів завжди були на передньому краї боротьби за суверенітет та територіальну цілісність України. Вони першими підтримували революційні події на Майдані, доносили слово правди про реальний перебіг подій в середині країни, не боялись втрачати кар'єру, писали заяви про звільнення, коли вважали, що курс того чи іншого очільника держави суперечить національним інтересам. На пам'яті в мене не зберіглося жодного факту, щоб щось подібне вчинив державний службовець з будь-якого іншого відомства. Дипломати були на голову вище і на крок ближче до справедливості і правди. Саме завдяки їх професійним зусиллям Україна сприймається як кордоном як демократична вільнолюбива держава, як надійний, передбачуваний партнер. (Не дивлячись при цьому на всі негативи всередині держави, які часто-густо якщо не зводять нанівець зусилля дипломатів, то все таки сильно шкодять нашому іміджу).

Але попри все дипломати вперто і впевнено долають свої терні і сягають відповідних зірок, що освітлюють своїм сяйвом загальнонаціональний шлях. До їх здобутків відноситься перш за все створення потужної міжнародної коаліції, яка допомагає не залишитись на одинці із потужним супротивником. Першим проявом солідарності з нами стали відомі резолюції ГА ООН по невизнанню так званого референдуму в АРК та резолюції ГА ООН щодо ситуації з правами людини в АРК. Переважна більшість людської спільноти своїми представниками засудили новий витвір «російської демократії» – голосувати в присутності та під пильним наглядом озброєних «зелених чоловічків» і тому не визнали результати цього дійства, що послугувало правовому започаткуванню низки дошкульних санкцій проти РФ. І якщо значна частина країн – членів ООН робила це свідомо-невимушено, то не менш значну частину потрібно було вміло і цілеспрямовано інформувати, роз'яснювати, іноді переконувати в непростих дебатах (знаю це з власного досвіду), щоб їх голоси були подані в правильному руслі. І нашим дипломатам, як в контексті двосторонньої, так і багатосторонньої дипломатії довелося чимало попрацювати, щоб досягти бажаного результату.

В додаток до посилення роботи на цьому надзвичайно важливому напрямку слід, звичайно, відмітити започаткування Кримської платформи. Як на мене, трохи затримались на старті, але краще пізніше, ніж ніколи. Кримська платформа – потужний міжнародний форум, із сорока шістьма державами та міжнародними організаціями. Крім того, Україна бере участь у трьох нових регіональних альянсах: «Люблінський трикутник» з Польщею та Литвою, «Асоційоване тріо» з Грузією та Молдовою, «Квадрига» з Туреччиною. Додаткові гнучкі регіональні альянси є новим трендом в міжнародних відносинах. У зв'язку з цим Україна як учасник «Люблінського трикутника», «Асоційованого тріо», «Квадриги» та «Кримської платформи» не просто успадковує тренд – ці альянси значно ефективніші, ніж традиційні старі, бо вони об'єднують країни-однодумців навколо дуже практичних завдань і кроків у їхньому регіоні. Коли члени такого альянсу мають спільне бачення минулого, сьогодення та майбутнього, це дозволяє їм швидко приймати рішення та діяти ефективно, на що великим усталеним блокам знадобилися б місяці для того, щоб обміркувати та згармонізувати розбіжності у своїх позиціях. І у багатьох випадках великі альянси не досягають бажаних результатів¹.

Таким чином, можна зробити висновок № 2, який зводиться до того, що дякуючи ефективній, цілеспрямованій дипломатичній діяльності упродовж останніх тридцяти років Україна стала асоційованим членом ЄС. Це означає, що ЄС не може бути завершеним проектом без України, також як і Україна не може стати завершеним проектом без ЄС. Щодо зовнішнього безпекового компоненту, то досягненням нами статусу партнера НАТО з розширеними можливостями і його конкретним наповненням в процесі співпраці з альянсом в цілому та його окремими членами на двосторонній основі є теж вагомих здобутком нашої зовнішньополітичної діяльності на цьому напрямку.

Звісно, що об'єктивний, неупереджений аналіз тридцятирічного періоду нашого державотворення потребує також критичної оцінки наших промахів, аналізу природи їх причин, усвідомлення втрачених можливостей, щоб уникнути їх повторення. Тільки мудра людина ніколи не помиляється, розумна визнає свої помилки, робить відповідні висновки, а відтак вчиться і набуває необхідного практичного досвіду. Вважаймо, що ми саме такі. Не буду охоплювати, всю сферу нашого буття, зупинюсь, як це і зазначалось на початку статті, на наших дипломатичних поразках. Мої міркування носять, звісно, суб'єктивний характер, можуть отримати підтримку, або заперечення, хай в дискусії народжується істина.

Якщо синтезувати і підводити під спільний знаменник природу наших дипломатичних провалів (низку конкретних кейсів буде подано нище) то, на мою думку, в їх основі лежать не тільки некомпетентність (в кожному окремому випадку), а насамперед незріла

¹Кулеба Д. Україна «увійде до наступної хвилі розширення ЄС». Програмна промова міністра Кулеби. *Європейська правда*. URL: https://www.eurointegration.com.ua/archives/date_21102021/ (дата звернення: 21.10.2021).

державницька ментальність, «професійна непередготовленість» у розумінні того, з ким «сідаєш грати в карти», тим паче що ціна програшу або виграшу – національні інтереси. Периферійний рівень мислення перших півтора десятків років із тридцяти пройдених, налаштованість сподобатись своєю поступливістю партнеру по переговорах, невміння показати кулаки і зуби (в дипломатичному розумінні) приводили до таких програшних справ, як Будапештський меморандум (і все що за ним стоїть), або так званого Бушерського проєкту, або амбітного проєкту Одеса-Броди, який так і залишився більше проєктом, ніж реальністю.

Тепер по порядку. Будапештський меморандум, який юридично увінчав передачу ядерного потенціалу, отриманого Україною в спадщину від колишнього СРСР Російській Федерації. Передача цієї ядерної зброї, вивільнення від неї української території було абсолютно правильним в той час рішенням. Не це викликає заперечення. Мова йде проте, яким поспіхом і на яких умовах це було зроблено. В своєму інтерв'ю газеті «День» начальник військової контррозвідки СБУ (1994–1999 рр.) Анатолій Матвеев вважає, що : «... в цілому була надана допомога в розмірі 350 млн доларів (це за 130 рідкопаливних ракет СС 19 та 46 твердопаливних СС 24, не кажучи про стратегічні бомбардувальники, логістику тощо!), але цього явно не вистачило, тому що процес роззброєння є дуже складним і дорогим: зняття з бойового чергування, транспортування, сам процес ліквідації ракет, процес ліквідації шахтно-пускового обладнання, а також соціальний аспект (частина ветеранів РВСП залишилися в Україні без роботи, а частина поїхала дослужувати в Росію, Білорусь, Казахстан). Тобто ми прорахувалися із розрахунками. Якщо ж підійти до технології ліквідації, то були альтернативні варіанти, наприклад, не підривати шахтно-пускові установки, а використати їх для зберігання тих же радіоактивних відходів і т. ін. Таким чином, питання не було досконало відпрацьовано, а темпи ліквідації не завжди були виправданими. Взагалі до ядерного роззброєння потрібно було підійти більш раціонально і зважливо. Так, на нас тиснули Захід, і Росія, але у нас не було обмежень у найближчі роки щодо зняття цієї зброї з експлуатації, відповідно ми могли б вести переговори і торгуватися (! Г.Б.). Тобто в обмін на роззброєння отримати кращі гарантії безпеки. Також ми могли вимагати наданням нам більшої фінансової допомоги, щоб влити її в нашу економіку. Плюс виторгувати для себе й інші дивіденди. Наприклад, зразки високоточної неядерної зброї, ракетні носії, які не підпадають під міжнародні угоди, зокрема ракети дальністю 500 км. Такі ракети нам потрібні»¹. З такою думкою авторитетного експерта не можна не погодитись. Перші помилкові вказані кроки привели до наступного проколу – Будапештського меморандуму. Ніхто не заперечує, що в умовах так званої *real politic* будь-яка угода не вартує паперу, на якому розміщено її текст, тим паче, коли одним із підписантів є такий палкий «пошанувач» міжнародного права як сучасний

очільник РФ. Але цей документ підписували представники із клубу джентльменів, де вмійють тримати слово. Тому потрібно було б працювати не над складанням меморандуму, який, як документ в міжнародній практиці, традиційно носить інформаційно-роз'яснювальний характер із зазначенням намірів сторін діяти так, чи інакше за тих, чи інших обставин, а працювати над складанням класичної міжнародно-правової Угоди з детальним описом чіткого, неухильного виконання взятих сторонами зобов'язань, якщо складуться обставини, за яких потрібно буде їх виконувати. Обставини, на жаль, склалися, але таких зобов'язань в документі не існує. Є меморандум, до того ж із суперечностями в перекладі з англійської на українську, або навпаки, в самих чутливих місцях його тлумаченням.

Бушерський проєкт. Під тиском США Україна негайно відмовляється від участі в субпідряді в будівництві для Бушерської АЕС реактора та турбогенератора. Загальна втрата – мінімум 600 млн доларів США. Українські товаровиробники – Харківський «Турбоатом» та «Моноліт», Запорізький трансформаторний, Миколаївський трубний, Сумський «Насос Енергомаш», ряд металургійних комбінатів України були відрізані від наукоємного, високотехнологічного проєкту. Зрозуміло, санкції ООН щодо блокування ядерної програми Ірану, але ця Угода готувались задовго до ведення санкцій, перемовини велись відкрито і тривалий час, тому її скасування за вимушених обставин потребувало б виваженого підходу, ретельного обговорення компенсацій прямих і в тім числі і репутаційних українським підприємствам, які зазнали збитків в результаті політичної кон'юнктури, що склалась на міжнародній арені на той час.

Нафтопровід «Одеса – Броди» замислювався як перспективний проєкт з транспортування каспійської нафти в країни Європи і зниження російського впливу на нафтову галузь України, але за 20 років свого існування все ще повністю не добудований, що, звісно, не додає позитиву до іміджу України. Можна було б, на жаль, продовжити перелік подібних кейсів, яких за тридцять років накопичилось, як на мене, з півтора десятка, але не хочу на них більше загострювати увагу. Річ у тім, що, по-перше, вони не носять трагічно-критичного характеру, хоча кожен із них має свою власну валентність і потребує конкретного, комплексного розгляду. По-друге, такими кейсами може «похвалитись» кожна держава, якщо ще не більш разючими. Це – природньо. Як відомо, не помиляється лише той, хто взагалі нічого не робить. Але це не про нас. Але все-таки ще одне, м'яко кажучи недопрацювання нашої зовнішньої політики, я не можу не відмітити. Це – практично ігнорування Африки, величезного, вибаचाюся за штамп, багатотраждального континенту, окремі регіони якого перетворюються не тільки в зони перманентної бідності але і класичного голодомору, континент, який потребує всього – від продуктів харчування до будівельної продукції, від медичного обладнання до української

¹Матвеев А. Чи могла Україна зберегти ядерну зброю? Газета «День». URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/chy-mogla-ukrayina-zberegty-yadernu-zbroyu> (дата звернення: 15.09.2021).

фармацевтики, мінеральних добрив та елементарного так званого ширпотребу. Наші мантри щодо просування української продукції в країни Сходу (класична орієнталістика) залишаються мантрами. За 30 років жоден президент (я не маю на увазі візит ПУ Л. Кучми до Єгипту – це арабський світ африканського континенту) не здійснив візит до Африки. Якщо не Президент, то, чому хоча б жоден із прем'єр-міністрів не поставив завдання перед МЗС підготувати реально діючу нормативно-правову базу з відповідними африканськими країнами, де українські бізнесмени разом з українськими дипломатами просували б на ринки цих країн відповідні товари національного виробництва для взаємної вигоди обох сторін? Мені це не зрозуміло. Чому нашими дипломатичними та іншими компетентними службами з метою досягнення поставленої задачі не використовується такий дієвий інструмент як африканське лоббі із числа десятка тисяч громадян Африки, які свого часу отримували освіту в університетах Києва, Харкова, Запоріжжя, Одеси, Львова? Знаю, що вони там обіймають далеко не останні місця в своїх держорганах та бізнес структурах і з радістю могли б сприяти розвитку взаємовигідного співробітництва. Вагомих результатів і якихось перспективних напрацювань на цьому напрямку, на жаль, поки не видно.

Отже, висновок №3. Пробиваючись через тернії до зірок, Україна наполегливо, з труднощами, неймовірними перешкодами, але по великому рахунку вдало рухається до середини XXI ст. Більше я свідомо загадувати не хочу, тому що за всіма прогнозами і ознаками розвитку 50-і роки поточного століття будуть переломним моментом для всього людства. Світ на очах радикально трансформується. Виклики і загрози, які стоять

перед світовою спільнотою: кліматичні, енергетичні, технологічні, військово- безпекові, епідеміологічні, демографічні, ресурсно-сировинні, продовольчі тощо з неймовірною швидкістю ведуть до формування нового світопорядку. Загострення конкуренції між провідними політичними акторами, падіння життєвого рівня колосальної маси людей, поглиблення прірви між країнами Великого Півдня і «золотого пояса» примушують Україну пришвидшувати проведення відповідних структурних реформ, щоб бути спроможною увійти в нову реальність і забезпечити собі там комфортне місце. Вислів «виживе тільки найсильніший» набуває як ніколи свого першостотного значення.

Чи є у нас перспектива бути впевненим в своєму завтрашньому дні? Безумовно, є. Вона міститься на наших «трюх китах». 1. Інтелектуальний потенціал нації, по великому рахунку людський фактор. Діяльність і її результати українських вчених, айтишників, фермерів, промисловців, спортсменів, представників творчих професій свідчить про живучість нації, про її вміння адаптуватися до будь-яких складних ситуацій, а головне здатність їх долати. 2. Аграрний сектор – 25 % родючих земель планети – це карт-бланш на виживання, а при розумному володінні цим Божим даром і на процвітання. 3. Розміщення в надрах України від 5 до 7 % світових запасів рідкоземельних металів: молібдену, літію, нікелю, титану, цирконію, залізної та марганцевої руд тощо, без яких не обходиться створення сучасного військового озброєння, освоєння космічного простору, машинобудування, штучного інтелекту теж додає нам неабиякої впевненості для нашого гарантованого безпечного майбутнього. Рух через тернії до зірок набирає темпи і виходить на новий виток.